

Wstęp

Problematyka partii politycznych i systemów partyjnych jest jednym z podstawowych elementów analizy systemu politycznego. Współczesny reżim demokratyczny opiera się na rządach partii politycznej¹. Partie stanowią pomost pomiędzy społeczeństwem a władzą publiczną. W tym dualnym układzie z jednej strony reprezentują interesy obywateli, a z drugiej wpływają na realne decyzje polityczne. Wśród wielu sposobów definiowania partii warto zwrócić uwagę na ten, który ukazuje wzajemne relacje pomiędzy jej reprezentatywnym charakterem (w znaczeniu agregacji i prezentacji interesów społecznych) a możliwością zdobycia i sprawowania przez nią władzy. Pozwala to na ukazanie specyficznej roli, jaką partia odgrywa w procesie wyborczym².

Przed wyborami partia przeprowadza selekcję kandydatów, których następnie zgłasza w wyborach. Społeczeństwo dokonuje elekcji tych, którzy mu odpowiadają. Celem partii jest otrzymanie jak największej liczby głosów po to, żeby móc obsadzić jak największą liczbę stanowisk publicznych. To ilościowe kryterium przekłada się na jakościowe, w postaci możliwości realizacji programu politycznego. W procesie wyborczym istotne są elementy propagandowe, strategia kontaktu z wyborcą w celu pozyskania jego poparcia.

Podziały socjopolityczne wpływają na powstanie zdywersyfikowanych grup społecznych, które posiadają odmienne interesy społeczne, polityczne, gospodarcze, kulturowe. To z kolei prowadzi do tego, że na rynku politycznym pojawiają się partie polityczne o różnych podstawach ideologicznych i programowych, które następnie odwołują się do różnych segmentów elektoratu. Partie rywalizują ze sobą, ale jednocześnie wchodzą we wzajemny kontakt. Te działa-

¹ M. CHMAJ, W. SOKÓŁ, M. ŻMIGRODZKI: *Teoria partii politycznych*. Lublin, Wydawnictwo Morpol, 1997, s. 134.

² R. HERBUT: *Teoria i praktyka funkcjonowania partii politycznych*. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002, s. 15–41.

nia powodują, że funkcjonują w pewnym układzie, który można nazwać systemem partyjnym. Podstawową jednostką systemu jest partia, ale – w szerszym i dynamicznym ujęciu – do systemu partyjnego należą wszystkie te elementy, które dookreślają charakter funkcjonowania partii na arenie politycznej. O pozycji partii w systemie decyduje jej relewancja, czyli znaczenie partii dla obywateli oraz organów władzy publicznej. Na stopień relewancji wpływa wielkość partii i jej pozycja na płaszczyźnie wyborczej oraz parlamentarnej. Nie tylko duże partie posiadają relewancję, ale także małe ugrupowania mogą się nią cieszyć. Decyduje o tym posiadany potencjał koalicyjny i zdolność użycia szantażu politycznego³.

Przedmiotem badań podjętych przez autorów niniejszej publikacji jest analiza pozycji i roli partii politycznych w czterech państwach Europy Środkowej, które przyjęło się nazywać Grupą Wyszehradzką: Polska, Republika Czeska, Republika Słowacji, Węgry. Wybór państw jest nieprzypadkowy. Ze względu na podobieństwa historyczne, gospodarcze i geopolityczne region ten cechuje się pewną specyfiką odróżniającą go od innych w Europie. Po pierwsze, wielowiekowe dziedzictwo wpłynęło na podobieństwo losów w postaci powstania, rozwoju i upadku państwowości (nieco odmiennie są losy Słowacji, która dopiero w XX wieku stworzyła własne państwo). Po drugie, w ostatnim wieku w państwach tych instalowano różne reżimy polityczne począwszy od demokracji po I wojnie światowej, poprzez autorytaryzm w okresie międzywojennym, a po II wojnie światowej ustrój socjalistyczny. Po trzecie, 1990 rok rozpoczął w nich proces demokratyzacji. Po czwarte, pod względem gospodarczym państwa te aż do końca drugiej wojny światowej były zdecydowanie rolnicze (poza ziemiami czeskimi), a po niej, w czasach socjalizmu, nastąpił wzrost znaczenia gospodarki planowanej i przemysłu ciężkiego, z negatywną konsekwencją tego stanu rzeczy w latach 80. XX wieku. Po 1990 roku implementowano zasady wolnego rynku. Po piąte, w omawianym regionie dominuje religia katolicka (poza Czechami), która wpływa na charakter świadomości poszczególnych społeczeństw.

W znaczeniu temporalnym niniejsza publikacja obejmuje okres lat 1990–2018. Wiąże się on z procesem demokratyzacji, przez który przechodzą poszczególne państwa. O ile w występującym od końca lat 40. do końca lat 80. XX wieku ustroju socjalistycznym mieliśmy do czynienia z hegemonistycznymi partiami komunistycznymi (przy czym jedynie na Węgrzech poza partią komunistyczną nie występowała żadna koncesjonowana partia polityczna), o tyle od lat 90. XX wieku w poszczególnych systemach politycznych nastąpiła pluralizacja, skutkująca pojawieniem się wielu partii politycznych.

Prezentowana Czytelnikowi publikacja ma na celu określenie charakteru rozwoju systemów partyjnych oraz wskazanie znaczenia partii politycznych

³ Ibidem, s. 135–159.

w państwach Grupy Wyszehradzkiej w kontekście procesu demokratyzacji. W tym względzie należy mieć na uwadze specyfikę funkcjonowania partii politycznych nie tylko w omawianych państwach, ale i szerzej w tej części Europy, która po 1990 roku odzyskała pełną suwerenność. Tuż po erozji reżimu niedemokratycznego w systemie partyjnym pojawiło się wiele partii politycznych o różnych, często egzotycznych programach politycznych, które jedynie w nikłym stopniu odzwierciedlały interesy społeczeństwa. Zamrożone w socjalizmie podziały socjopolityczne dopiero odradzały się i trudno było nowym partiom ustosunkować się do problemów społecznych. W transycji obserwowaliśmy proces łączenia, podziałów, zamierania i powstawania nowych partii przy jednoczesnej próbie dostosowania się dawnych hegemonistycznych partii komunistycznych do nowych demokratycznych warunków. Należy zwrócić uwagę na to, że po upadku socjalizmu powstające tutaj partie w większym stopniu niż na Zachodzie Europy uzależniły się od wsparcia finansowego państwa, co jednocześnie doprowadziło do deformacji ich funkcji społecznych. Uzależnienie od państwa prowadzi do zwracania większej uwagi przez partie na potrzeby wynikające z funkcjonowania władzy państwowej oraz jej skomplikowanego aparatu. Były hegemonistyczne partie komunistyczne przekształciły swoje profile i przyjęły formułę partii socjaldemokratycznych (poza Republiką Czeską). Ich pozycja była odmienna od nowopowstających ugrupowań, gdyż mogły liczyć na dobrze zorganizowaną strukturę i bazę członkowską.

Konsolidacja demokracji oznacza porządkowanie systemów partyjnych, ale jednocześnie nakładają się na to dynamiczne trendy zmieniające układ systemów poszczególnych państw. W tym kontekście możemy mówić m.in. o zjawisku personalizacji polityki, które przejawia się w tym, że przywódcy partyjni muszą liczyć się z większym niż niegdyś poziomem rywalizacji o społeczne poparcie ze względu na identyfikacje partii z określonym przywódcą. Poza tym partiom politycznym wyrosli konkurenci w postaci ruchów masowego poparcia; one również rywalizują o poparcie społeczne. Ruchy powstają w celu realizacji jednego lub kilku postulatów, deformując istniejący system partyjny. Czasem zdarza się, że tego typu ugrupowania przekształcają się w partie, ale nie zawsze ma to miejsce. Te, a także inne problemy, na które napotykają systemy partyjne młodych demokracji państw Grupy Wyszehradzkiej, stanowią istotny cel analiz publikacji.

Pod względem struktury, praca składa się z sześciu rozdziałów. Pierwszy, o wprowadzającym charakterze, prezentuje kwestie teoretyczne i metodologiczne. Dokonuje analizy pojęcia i definicji partii politycznej, jej funkcji w reżimie demokratycznym, a także wymienia podstawowe typologie partii politycznych. Odnosi się także do zagadnienia rodzin partii politycznych. W drugiej części rozdziału uwaga zostaje skupiona na systemie partyjnym, jego definicji i pojęciu, a także na typologiach systemów partyjnych. Swoje rozważania autor

kończy ukazaniem specyfiki partii politycznej i systemów partyjnych w Europie Środkowej i Wschodniej.

Cztery następne rozdziały dotyczą analizy poszczególnych systemów partyjnych omawianych państw. Rozdział trzeci podejmuje zagadnienie systemu partyjnego Polski, rozdział drugi Republiki Czeskiej, rozdział czwarty Republiki Słowacji, rozdział piąty Węgier. Struktura poszczególnych rozdziałów została tak skonstruowana, aby Czytelnik miał możliwość porównania rozwoju poszczególnych systemów partyjnych oraz uchwycenia ich specyficznego charakteru. W tym celu postanowiono ukazać początki pluralistycznych systemów partyjnych w pierwszych latach procesu demokratyzacji i określić charakter i trendy ich rozwoju, aby następnie skupić się na współczesnej dynamice przekształceń omawianych systemów. W przypadku analizy polskiego systemu partyjnego świadomie zrezygnowano z przedstawiania profili partii politycznych. Problematyka ta została szeroko omówiona w książce *Leksykon polskich partii politycznych*, której Rafał Glajca jest współredaktorem⁴.

Początkowo w latach 90. XX wieku polski system partyjny był bardzo spolaryzowany i dopiero na początku XXI wieku można było zaobserwować jego stabilizację i stopniowe porządkowanie. Ostatnie lata przyniosły kolejne zmiany, gdyż zmalało znaczenie partii socjaldemokratycznej (SLD), a wzrosło znaczenie partii centroprawicowej (PO) i prawicowej (PiS). Przez dwie dekady procesu demokratyzacji czeski i węgierski system partyjny wydawały się stabilne, a pozycje zajęte przez najważniejsze partie polityczne – stałe. Jednakże obserwowane w ciągu kilku ostatnich lat wydarzenia dokonały znacznej redefinicji tego stanu rzeczy i zmieniły istniejący obraz systemów partyjnych. O ile słowacki system partyjny przez stosunkowo długi okres demokratyzacji uważany był za mało stabilny i rozproszony, to w ostatnim czasie zauważa się jego konsolidację.

Ostatni, szósty rozdział pracy ma charakter analizy porównawczej. Ukazuje podobieństwa i różnice czterech systemów partyjnych stanowiących przedmiot badań niniejszej publikacji.

Prezentowana Czytelnikowi książka jest kolejną, która ukazuje się w ramach procesu badawczego prowadzonego przez pracowników Zakładu Systemów Politycznych Polski i Państw Europy Środkowej i Wschodniej Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Śląskiego, obejmującego poszczególne elementy systemów politycznych państw Grupy Wyszehradzkiej. Wcześniej ukazały się: *Parlament w państwach Grupy Wyszehradzkiej. Problemy metodologiczno-teoretyczne* pod redakcją Marka Barańskiego, Rafała Glajca i Sebastiana Kubasa, *Władza wykonawcza w teorii i praktyce politycznej okresu transformacji. Doświadczenia państw Grupy Wyszehradzkiej* pod redakcją

⁴ *Leksykon polskich partii politycznych*. Red. R. GLAJCAR, A. TURSKA-KAWA, W. WOJTAŚ. Toruń 2017.

M. Barańskiego, Anny Czyż i Roberta Rajczyka, *Sądownictwo konstytucyjne w państwach Grupy Wyszehradzkiej* pod redakcją M. Barańskiego, A. Czyż, R. Rajczyka oraz monografia *Wybory, prawo wyborcze, systemy wyborcze w państwach Grupy Wyszehradzkiej* autorstwa M. Barańskiego, A. Czyż, S. Kubasa i R. Rajczyka.